

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

М.Л. Давиденко

кандидат юридичних наук, доцент
(Харківській національній університет
імені В.Н. Каразіна)

УДК 343.8

ПРО ПОКАЗНИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Досліджено сучасні кількісні та якісні показники злочинності в Україні. Звернуто увагу на особливості тенденції злочинності за останні десять років та проаналізовано імовірні чинники впливу на неї. Висловлено гіпотезу щодо можливого впливу на стан злочинності процесів старіння населення країни.

Ключові слова: злочинність, рівень, структура, динаміка, географія злочинності, сучасні тенденції злочинності.

Исследуются современные количественные и качественные показатели преступности в Украине. Обращается внимание на особенности тенденции преступности за последние десять лет и проанализированы вероятные факторы влияния на нее. Высказана гипотеза относительно возможного влияния на состояние преступности процессов старения населения страны.

Ключевые слова: преступность, уровень, структура, динамика, география преступности, современные тенденции преступности.

The modern quantitative and high-quality indexes of criminality are probed in Ukraine. Attention on the feature of tendency of criminality applies for the last ten years and the credible factors of influence are analysed on it. A hypothesis speaks out in relation to possible influence on the state of criminality of processes of senescence of population of country.

Keywords: criminality, level, structure, dynamics, criminal geography, modern tendencies of criminality.

Постановка проблеми. Злочинність є соціальним і, як і будь-який суспільний прояв людської активності, мінливим явищем, тому постійно потрібно удосконалювати державну стратегію протидії злочинності.

Для цього насамперед необхідно ясно уявляти собі стан цієї сфери у даний час та в даному місці. Іншими словами, необхідно мати сукупність інформації про злочинність, що включає в себе відомості про її стан і кількісні характеристики, динаміку, географію, структуру тощо. Вимірювання злочинності за основними її параметрами здійснюється через збір та накопичення офіційних статистичних показників за формами державної статистики. Функцію реєстрації та накопичення інформації виконують окремі підрозділи в органах внутрішніх справ (чергові частини і відділи оперативної інформації) та в органах прокуратури. У судовій системі ведеться статистичний облік осіб, стосовно яких поставлені вирокі судів за розглянутими кримінальними справами.

Як і будь-яке соціальне явище, злочинність прийнято оцінювати за допомогою якісних та кількісних критеріїв, основними з яких є такі: рівень злочинності, коефіцієнт злочинності, динаміка злочинності, структура злочинності та інші. Вимірювання злочинності за основними її параметрами здійснюється насамперед через збір та накопичення офіційних статистичних показників за формами державної статистики. Така робота, на думку колективу авторів підручника з Кримінології, має поточний і перспективний характер, що дає можливість міркувати не тільки про існуючу злочинність, її минулий стан, а й є передумовою її прогнозування [1, с. 23].

На злочинність впливають різні об'єктивні соціальні процеси. У кримінології виділяють багато чинників, що здійснюють вплив на злочинність: політичні, економічні, демографічні, духовні, моральні, культурні та ін. Проведений нами аналіз кримінологічної літератури та окремих кримінологічних досліджень дає можливість дійти висновку, що більшість дослідників виділяють у якості найголовнішого фактора соціально-економічний рівень розвитку суспільства. Але статистичні дані останніх років примушують дещо змінити погляди на це питання.

Тому **метою** статті є з'ясування тенденцій розвитку злочинності в Україні та виявлення основних факторів, що впливають на злочинність на сучасному етапі.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Різні аспекти цієї складної проблеми розглядалися такими вченими, як Ю.М. Антонян, О.М. Бандурка, В.В. Голіна, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, І.І. Карпець, Н.Ф. Кузнецова, В.В. Лунєєв, Г.Ф. Хохряков та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статистичні дані свідчать, що динаміка основних кількісних показників злочинності в Україні мала мінливий характер і її ріст не має кореляційної залежності від економічного стану в країні. Так, аналізуючи динаміку злочинності у минулому, потрібно вказати на такі тенденції. У період з 1962 по

1965 рр. спостерігалось скорочення злочинності, а починаючи з 1966 р. відзначалося зростання злочинності як у всьому СРСР, так і в УРСР, і це незважаючи на те, що матеріальне становище громадян у Радянському Союзі в цей період зростало порівняно з попередніми роками. Свого піку зростання злочинності в Україні досягло у 1995 р. З 1996 року по 2008 р. спостерігається скорочення злочинності (крім 2003 р.), а з 2009 р. злочинність знову різко зростає. У кримінологічній науці є різні пояснення цьому явищу. Так, скорочення злочинності в період з 1962 до 1965 рр. кримінологи Л.М. Давиденко і О.М. Бандурка називають штучним та пояснюють результатом укріплення злочинності від реєстрації [2, с. 19], інші дослідники – А.П. Закалюк [3, с. 172] та російський кримінолог В.В. Лунєєв [4, с. 22–23] – пояснюють скорочення злочинності у цей період із суттєвим звуженням сфери дії нового кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік у 1957–1962 рр. На наш погляд, більш реальною є версія про штучний характер зменшення злочинності, так як у цей час домінувала партійна теорія про природу та причини злочинності, що була суто класовою, і згідно з нею у Радянському Союзі не мало бути передумов для зростання злочинності. І тільки після XX з'їзду КПРС, який пов'язаний з критикою культу особи Сталіна та початком так званої «хрущовської відлиги», до основних причин злочинності у Радянському Союзі (пережитки буржуазного минулого, вплив капіталістичного оточення на громадян Радянського Союзу) була додана ще одна причина – внутрішні протиріччя соціалізму, що дало можливість вченим-кримінологам пояснити "тимчасове" зростання злочинності, і тільки після цього у правоохоронних органів з'явилося більше можливостей у питанні реєстрації злочинів. В подальшому в Радянському Союзі певний період, а саме з 1966 до 1988 рр., спостерігалось зростання злочинності в середньому приблизно в рамках 2–5 % (за винятком 1983 р., в якому зростання рівня злочинності було 21,7 %). Таке різке підвищення рівня злочинності у 1983 р., на наш погляд, також пов'язане зі штучним регулюванням показників злочинності. Відомо, що після смерті Генерального секретаря КПРС Л.І. Брежнєва у 1982 р. до керівництва країною прийшли інші люди, які, використовуючи ситуацію, що склалась, дозволили правоохоронним органам показати більш реальну ситуацію у сфері реєстрації злочинності. Пов'язано це було з тим, що, по-перше, приховувати реальні цифри було з кожним роком все важче і важче, а по-друге, нова влада не несла відповідальності за прорахунки своїх попередників, більше того, визнавала той факт, що у попередні роки існувала практика штучного заниження статистичних даних про злочинність і виступала з різкою критикою такого стану речей. Наступний різкий вибух злочинності спостерігався у 1989 р., що пов'язано, на наш погляд, з дестабілізацією ситуації у суспільстві у зв'язку з проведенням

так званої «перебудови». У подальші роки аж до 1995 р. зростання відбувалось у межах 10–15 %. У 1996 р. підвищення різко змінилося на зниження, яке тривало до 2003 р. У 2003 р. кількість зареєстрованих злочинів зростає на 23,5 % порівняно з попереднім роком, але це було тимчасове підвищення; починаючи з наступного і аж до 2008 р. знову спостерігалось скорочення кількості зареєстрованих злочинів. У 2009, 2010 рр. та у першому кварталі 2011 р. рівень злочинності постійно зростає.

Нижче у таблиці наводяться дані, що характеризують рівень злочинності в Україні за період 1992–2010 рр.

Роки	Зареєстровано злочинів (тис.)	Коефіцієнт на 100 тисяч
1992	480,5	927,7
1993	533,0	1034,0
1994	572,1	1081,0
1995	641,9	1245,0
1996	617,3	1202
1997	589,2	1180
1998	576	1100
1999	545,4	1005
2000	553,6	1009
2001	503,7	1100
2002	450,7	919
2003	556,3	1152
2004	520,1	1083
2005	485,7	1033
2006	428,1	912
2007	408,2	875
2008	390,2	841
2009	439,5	952
2010	500,9	1090

Пояснень причин такого стану злочинності, заснованих на глибоких дослідженнях, поки не існує, але деякі вчені вже висказали свої версії. Так, відомий кримінолог А.П. Закалюк пов'язував скорочення рівня зареєстрованих злочинів з тим, що у 1996 р. закінчувався перший період президентства Л.Д. Кучми, з показниками якого, у тому числі показниками злочинності, він ішов на чергові вибори Президента України [3, с. 173]. Зростання показників злочинності у 2003 р., на думку А.П. Закалюка, пов'язане з тим, що у цьому році МВС України очолив М.В. Білоконь. З його приходом під гаслом наведення порядку

у реагуванні на злочини та рішучої боротьби з їх укриттям була різко змінена практика прийняття рішень за заявами і повідомленнями [3, с. 174]. Але слід зазначити, що вже у 2004 р. було помітне скорочення рівня та інтенсивності злочинності. Вичерпного пояснення цьому феномену ще не надано. На нашу думку, різке збільшення рівня зареєстрованих злочинів у 2003 р. пов'язане скоріше із суб'єктивними чинниками, ніж з об'єктивними, і є штучним і ніяк не впливає на загальну тенденцію злочинності в Україні.

Різке зростання злочинності в 2009 та 2010 рр., на нашу думку, також не відображає реальної картини ступеня криміналізації суспільства в Україні. Детально аналізуючи структуру злочинності за цей період, ми побачимо, що далеко не всі види злочинів мають тенденцію до збільшення. Відбулося тільки різке підвищення числа так званих майнових злочинів. Таке становище було зумовлено змінами у чинному законодавстві. Згідно з прийнятими у червні 2009 р. Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна» змінами у ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення, викрадення чужого майна стало вважатися дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Таким чином, розмір викраденого, з якого починалась кримінальна відповідальність, з 26 червня 2009 р. становив 60 грн. 50 коп.; до цього дня викрадення чужого майна вважалось дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищувала трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що у 2009 р. становило відповідно до пункту 22.5 статті 22 та підпункту 6.1.1 пункту 6.1 ст. 6 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» 907,5 грн. У 2011 р. ця сума (0,2 неоподаткованих мінімумів доходів громадян) відповідно до ст. 5 підрозділу 1 „Особливості справляння податку на доходи фізичних осіб” розділу XX „Перехідні положення” Податкового кодексу України становить 94 грн. 10 коп. Зменшення суми, з якої починається кримінальна відповідальність, безумовно, вплинуло на кількість зареєстрованих злочинів, що, у свою чергу, вплинуло на загальні показники.

Висновки. Однак якщо зробити порівняльний аналіз статистичних даних крадіжок (ст. 185 КК України) з іншими видами злочинів, то можна дійти висновку про те, що рівень злочинності, починаючи з червня 2009 р., зростає не за рахунок того, що більше людей стали скоювати крадіжки, а тільки за рахунок того, що був суттєво знижений поріг, з якого діяння, що пов'язані з викраденням чужого майна, стали визнаватися як кримінально карані злочини. Аналіз статистичних даних за період з січня до травня 2009 р. показує, що всього за цей період було зареєстро-

вано 162,3 тис. злочинів, що на 5,4 % менше порівняно з аналогічним періодом 2008 р. Крадіжок за період з січня до травня 2009 р. було зареєстровано 41,6 тис., що на 1,1 % менше порівняно з аналогічним періодом 2008 р., а різке зростання кількості зареєстрованих злочинів починається після червня 2009 р., тобто з початку дії змін у Кодексі України про адміністративні правопорушення, і вже за 12 місяців 2009 р. було зареєстровано 439,5 тис. злочинів, що на 12,6 % більше, ніж за 2008 р. Якщо порівняти окремі види злочинів, то слід констатувати, що крадіжок за 2009 р. було зареєстровано 175,6 тис., що на 58,9 % більше, ніж у 2008 р. У той же час умисних вбивств та замахів на вбивства у 2009 р. було зареєстровано 2478, а у 2008 р. – 2707, тобто на 8,5 % менше [5]. Скорочення вбивств на 5,2 % було зареєстровано і у 2010 р. порівняно з 2009 р. Така ж сама картина спостерігається і з тяжкими тілесними ушкодженнями. Так, у 2009 р. в порівнянні з 2008 р. спостерігалось зменшення зареєстрованих тяжких тілесних ушкоджень на 18,1 %, у т. ч. тих, що спричинили смерть потерпілого, – на 31,5 %, а у 2010 р. в порівнянні з 2009 р. відбулося зменшення тяжких тілесних ушкоджень на 12,5 %, у т. ч. тих, що спричинили смерть потерпілого, – на 14,4 % [6].

Подібна ситуація характерна не тільки для України. У США, за даними ФБР, спостерігається зменшення рівня злочинності ще з початку 1990-х років. Зменшення рівня злочинності останнім часом спостерігається і в Російській Федерації. І це відбувається у той час, коли світова економіка перебуває у стані рецесії. Даний феномен не знайшов свого пояснення серед вчених. Висловлювалися різні гіпотези, серед яких найбільш аргументованою, на нашу думку, є версія про старіння населення. Якщо проаналізувати ситуацію в Україні, то, за даними Держкомстату, у 1990 р. частка осіб до 44 років складала 63,1 % від загальної кількості населення України, а у 2010 р. – вже 57,7 % [5]. Але ми не можемо стверджувати, що це єдине пояснення цього феномена, тому вважаємо, що ця ситуація потребує подальшого наукового дослідження як кримінологами, так і фахівцями інших галузей науки.

Бібліографічні посилання

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуська та ін.; За заг. ред. В.В. Голіни. – 2-е вид., перероб. і доп. – Х., 2009.
2. Бандурка А.М., Давиденко Л.М. Преступность в Украине: причины и противодействие. – Х., 2003.
3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К., 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки.
4. Лунеев В.В. Тенденции преступности в СССР // Укрепление законности и борьба с преступностью в условиях формирования правового государства. – М., 1990.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Офіційний сайт МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua>.

Надійшла до редакції 27.06.2011